

Paedg. O.

4281.

102

MODERN NYELVEK TANULÁSA

PARENÉZIS KÜLÖNÖSEN FELSŐBB OSZTÁLYÚ
TANULÓKHOZ

IRTA

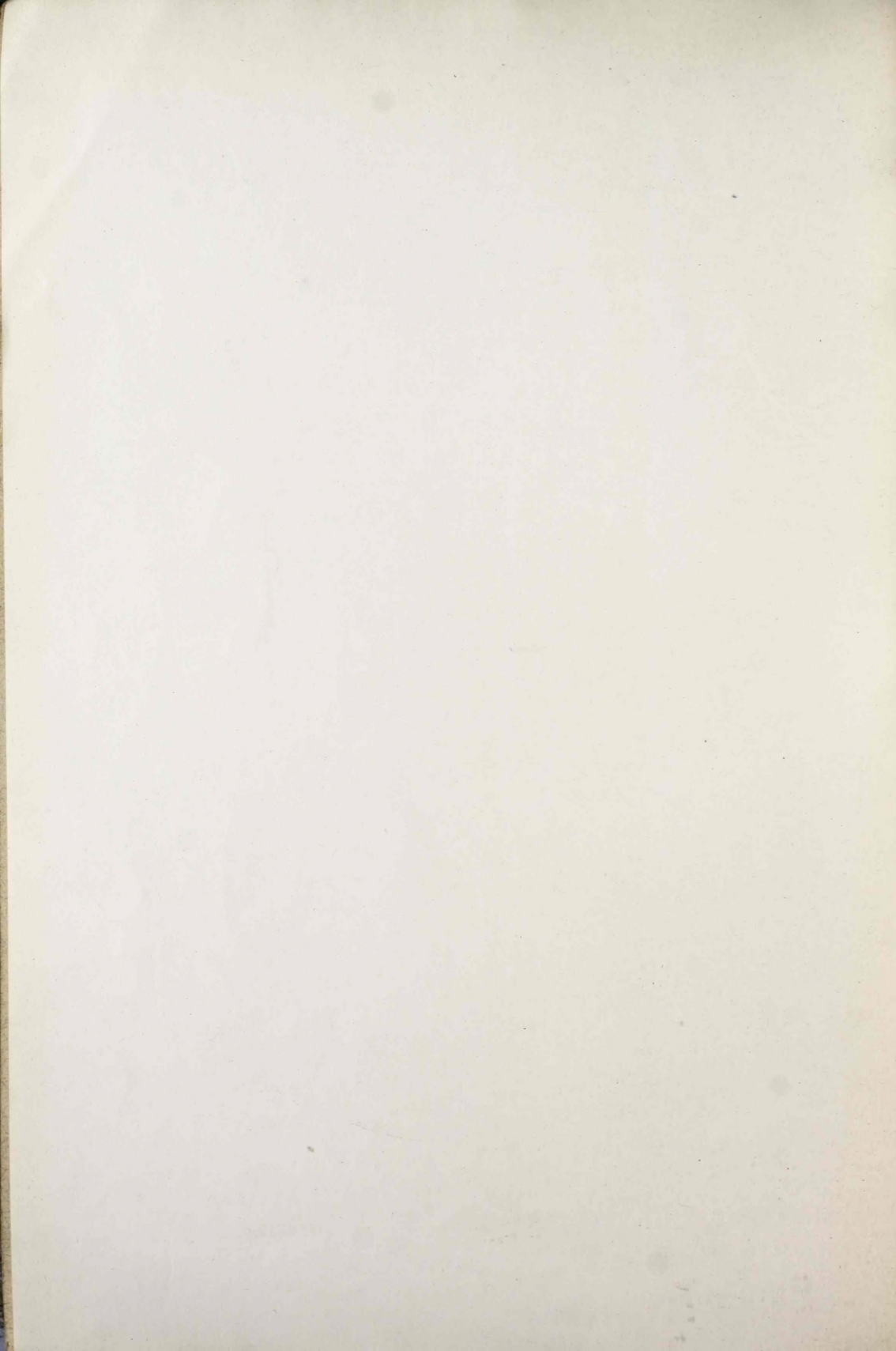
Dr. KORNIS GYULA

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1910.

MODERN NYELVEK TANULÁSA

PARENÉZIS KÜLÖNÖSEN FELSŐBB OSZTÁLYÚ
TANULÓKHOZ

IRTA

Dr. KORNIS GYULA

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1910.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

1.

MIND gazdasági, mind szellemi életünk ma már nemzetközi forgalomra van berendezve. A modern technika vívmányai a földrajzi távolságokat teljesen eltüntették; ma Budapestet közelebb hozza a telefon, meg a drótos és dróttalan telegráf Berlinhez, mint egy századdal ezelőtt a futár bármely szomszédos faluhoz; ma London közelebb van New-Yorkhoz, mint egy félszázaddal ezelőtt saját magához. Ameddig csak a történelem a népek kulturájába betekintést nyerhet, mindig megállapíthatja a különféle nemzetek kölcsönös anyagi és szellemi érintkezését, egymásrahatását. Teljesen zárt, csupán önmagára támaszkodó, ú. n. autochton kulturát eddig még nem sikerült fölfedeznie. A görög nemzeti génusz tűnik föl olyanak, mint amely az ő csodálatos tudományos és esztétikai kulturáját mintegy önmagából merítette, csupán a benne rejlő faji értékeket érvényesítette; de az újabb kutatások sok keleti, különösen egiptomi vonást mutattak ki e csodálatos nép műveltségének kincsében is. A görög kultúra átszivárgott Rómába, ahol sok száz év múltán kereszténnyé alakult át; ez a görög-római-keresztény művelődés hatja át egész Európát, ebből a földközi-tengeri kulturából formálódott ki az északi (különösen germán) barbár népek faji vonásainak érvényesülése mellett, a mai atlanti-kulturánk. Civilizációnk tehát sokféle sajátos nemzeti elem csereforgalmából fejlődött; egyik nemzet a másiktól vett át eszméket, indításokat, egyik a másik kitűnőségét bámulta meg, kölcsönözte el, dolgozta föl a maga módján s lépett nemzetközi versenyre.

A műveltségi anyagnak ez a nemzetközi forgalma sohasem volt olyan fokozott, mint ma. Ha a fejlődés irányát csak ezen szempontból nézzük s ha még hozzágondoljuk bizonyos

politikai, ú. n. szociálista irányok nemzetközi jellegét, úgy tűnik föl, mintha az alakulás tendenciája az volna, hogy az emberiség lassankint egyformává lesz, nivellálódik, a nemzetek közötti verseny indítékai megszűnnek, a világ a jövőben mintegy el-laposodik. Ez azonban csak látszat, vagy esetleg csak hamis szocialisztikus utópia. Sohasem voltak a nemzetek nemzeti sajátosságuk tudatában annyira, mint épen ma. A XIX. század története jórészt az európai népfajok függetlenségi küzdelme. És mégis sohasem volt a szellemi termékeknek olyan élénk és virágzó internacionális üzeme, mint épen ma. Egy nép, mely hamis és rövidlátó sovinizmusában elzárkóznék a világ napról-napra felgyülemelő szellemi s anyagi javainak, tudományos és erkölcsi eszméinek, technikai vívmányainak befogadásától: öngyilkosságot követne el. Ime tehát, nemzetköziség és hazafiság szépen megférnek egymással; sőt épen az igazi hazafiság legkövetelőbb parancsa a helyes értelemben fölfogott nemzetköziség.

A sajátos nemzeti kultúra mellett van tehát egy nemzetközi, az emberiség közös kincsét alkotó kultúra is. Ezen kultúra megismerésének és fölhasználásának első föltétele: *a nyelvnek*, a nagy és művelt nemzetek nyelvének, mint ama nemzetközi kultúra hordozójának birtoklása. Ennek jelentőségét eléggé mutatja korunknak a nyelvek elsajátítása után való lázas vágya, sokszor örült kapkodása. Mennyire érzi a modern ember a nyelvtudás szükségét, lépten-nyomon figyelmeztetnek erre a hirdető oszlopok ökölnyi betűi s az apróhirdetések alig olvasható sorai, mint a jól-rosszul felkészült nyelvmesterek tanítvány után való sóhajtásai; ha a Duna partján mégy, bonnok és guvernantok angol vagy francia szava s kis gyerekek ilyen gagyogása üti meg füledet, ha pedig fölmégy a Gellérthegyre s letekintesz a füstbe burkolt városra, emeletes reklámbetűk ötlenek a szemedbe: *Berlitz-nyelviskola* és sürgetően kiáltják feléd a nyelvtudás nélkülözhetetlenségét. A kultúra minél szélesebb körbe való terjesztésének nemes ambíciója teremtette meg az ú. n. népszerű tanfolyamokat, szabad liceumokat, melyeknek leglátogatottabb kurzusai épen a modern nyelvek. Egyetemes és szinte napról-napra növekedő a nyelvtanulás vágya, ami azt bizonyítja, hogy mindig többen érzik át a modern nyelvek óriási gyakorlati és elméleti jelentőségét, mindig többen látják be, hogy az idegen nyelveken való olvasás vezethet be csak az emberiség multjának és jelenének igazi életébe, hogy a modern nyelvek és mű-

veltség ismeretével gyarapodik szellemi hatalmunk s ezzel képesek leszünk a világ mai eszmeáramlatainak és életfokozó vívmányainak felhasználására. A mai kor e vad nyelvösztönének, a nyelvtanulás bámulatatos föllendülésének egyik legmélyebb indítéka — az anyagi érdekeken kívül — a szellemi növekedés hatalmas és tiszteletreméltó becsvágya.

Mi is voltakép nekünk a nyelv? A gondolatközlés legfőbb és legtökéletesebb eszköze. Főkép ennek segítségével lehet gondolatainkat másoknak átadni s mások gondolatait átvenni s azután értékesíteni. A szellemi haladás teljesen függ az ellentétes vélemények közölhetőségétől; erre szolgál az élőszó, de még inkább az írás, mint megmerevedett s így mindenfelé eljuttatható nyelv, mely ledönti a térbeli és időbeli korlátokat s lehetővé s biztossá teszi a szellemi haladás, a kultura folytonosságát, az emberiség gondolkodásának hatalmas fokozódását. A kultura az emberiség azon törekvése, hogy mindazt, amit valóban értékesnek tart, tevékenységével megvalósítsa; minthogy pedig igazán értékes csak az igaz, jó és szép, a kulturai mozgalmak örök törekvése épen ezek megvalósítása, azaz a tudomány, erkölcs és művészet előmozdítása. Mindez pedig nem egyes ember, vagy egyes nemzet kötelessége, hanem az egyes tagjaiban szolidáris egész emberiségé. Az emberiség e legmagasabb eszménye, az egyetemes kulturáé teszi már kötelességünké a nyelvek tanulását, mert ezek birtoka ama legfőbb emberi ideál megközelíthetésének elengedhetetlen föltétele. A művelődés igazi nagy kérdései u. i. ma már nemzetköziek, a tudományos föladatak nem egy ország belügyei, hanem az egész emberiség ezeket közöseknek érzi; ha valamely tudományos igazságra bukkannak valahol, az igazság érvényét nem tesszük függővé attól, hogy német, francia vagy angol találta-e ki. Alig van tudomány, melynek képviselői bizonyos időszakokban a föld más és más táján össze ne jönnének egy-egy világkongresszusra; ezek mintegy az összes nemzetek közös nem ugyan politikai, de tudományos parlamentjei, melyeknek az a főcéljuk, hogy a tudomány illető ágának épen időszerű (aktuális), eleven problémáit megbeszéljék, egymás gondolatait kicseréljék, egymástól indításokat kapjanak, vagy ha lehetséges, a munkamegosztás elvét érvényesítsék. De azért egyik nemzet képviselőjének sem jut eszébe saját nemzeti érzéséről lemondani; sőt a mások, különösen műveltebb nemzetek fiainak példája hatalmas ösztönül szolgál neki az eszmélkedésre, összehasonlításra, esetleg küzde-

lemre, versenyre, továbbá a megismert gondolatok és intézmények hazai utánzására vagy tökéletesítésére. S a nemzetközi életforgalom e nagy áldásainak közvetítője a *nyelv*.

Milyen hatalmas értéket képvisel az idegen nemzetekkel való közvetlen érintkezés, csak a mi irodalmunknak, mint műveltségünk legfőbb letéteményesének történetéből, melyet legjobban ismertek, mutatok rá néhány példára. Az olaszországi renaissance klasszikus ereje volt forrása Mátyáskori virágzó latin irodalmunknak; a protestáns eszméknek a magyar irodalom föllendítésében való tagadhatatlan nagy szerepe a Németországgal való közvetlen érintkezésből fakadt; Zrínyi Miklós nagy époszát részben Tasso sugallja; Mikes sohasem írta volna meg úgy leveleit, ha Franciaországban meg nem ismerkedik az irodalmi levélformával; irodalmunknak a XVIII. század végén kezdődő megújítása jórészt visszahatás az elnémetesítés ellen, tehát idegennel szemben való ellenállás, a nemzet egyéniségének tudatraébredése és fokozódása, aminek végelemzésben mégis az idegen behatás az indító és sarkaló tényezője. Bessenyei francia nyomon indul, Kazinczy a németen, Kisfaludy Sándor regéinek is részben német regeköltő a mintája, az angol irodalom befolyása is e kor fordító irodalmán erősen érezhető. A magyar vigjáték megszületése Kisfaludy Károlyban többé-kevésbbé német példára kezdődik, Kölcsey Schillernek Bürger-kritikája mintájára bírálta Csokonait, Jósika angol uton halad, mikor nagyszerű történeti regényeit írja s a legnagyobb, egyszersmind legműveltebb magyar, Széchenyi, kinek nevéhez van örökre fűzve hazánk politikai, közművelődési, ipari és kereskedelmi fölvirágzása s a nyugati műveltségi körbe való beilleszkedése, rengeteg termékeny eszméjét sok külföldi utazásában érlelte meg. Vörösmarty drámái a francia-német romanticizmus hajtásai. Még a magyar nemzeti lélek legeredetibb költői megtestesülése, Petőfi sem «a mező vad virága» — mint maga mondja — mert az antik klasszikusokon kívül sokat olvassa a német Heinét, fordítja a francia Beranger-t s átülteti az angol Shakespeare-t; Arany, a másik tősgyökeres, tiszta magyar típus, nemcsak görögből fordít (Aristophanes), hanem tőle valók legszebb Shakespeare-fordításaink is. Madách klasszikus művének Goethe Faustja volt az inspirálója, bár Madách sohasem féltette fölfogása eredetiségét a Fausttal való összehasonlításban. Kossuth elragadja szónoklatával az angolokat; a szabadságharcot követő magyar politikai irodalmon erősen érződik a nagy angol államtudo-

mányi írók hatása (Csengery, Eötvös, Deák, Trefort). A sok külföldön élő emigrans a 67-es kiegyezés után sok értékes eszmét hozott az országba.

Nemzetünk művelődésének története mutat ugyan korszakokat, melyekben egy-egy nagy nemzet, különösen német és francia a kelleténél nagyobb hatással is volt ránk s azzal fenyegetett bennünket, hogy műveltségünket kiforgatja eredeti nemzeti tartalmából; de azért voltaképen mai kulturánk a sokféle idegen, végelemzésben jótékony ráhatások eredménye. S ebben semmi szégyelni való nincs, hisz maguknak a nagy nemzeteknek mai civilizációja is többé-kevésbbé egymástól kölcsönzött eszmeáramlatokból alakult ki. Annál kevésbbé lehet ez bántó nemzeti érzésünkre nézve, mert mi kicsiny, elszigetelt, rokontalan faj vagyunk, melynek mai napig nemzeti egyéniségéért kellett és kell harcolnia. Sőt inkább nemzeti dicsőségünk, hogy nem zárkóztunk el, hanem magunkba szívtuk, ha néha kelleténél jobban is, a nyugati művelődést. Ha nem is fejlődtünk ezzel együtt, de mindenesetre igyekeztünk az utóbbi időben rohamos léptekkel utána haladni s «ázsiai jellegünkből» kivetközni.

Egy angol, német vagy francia embernek kevésbbé van szüksége a másik nyelvére, mert a magáéval is világszerte boldogul. Minél kisebb valamely nemzet, annál nagyobb szüksége van arra, hogy mennél több két-, sőt háromnyelvű fia legyen. Csakis így lehet arról szó, hogy a hazai irodalom, tudományosság és technika mindig színvonalon álljon, európai légkörű legyen. *Bessenyei* a maga idejében még írhatta, hogy «az idegen nyelvnek megszerzésében kevés embernek van módja s ha volna is, míg azt megszerezné, addig elcsömörlene a megtanulásától; de ha egyszer szert tehetne is reá, lehetetlen, hogy azzal oly izét érzené a tudományoknak, mint sem, ha azokat a maga nyelvével kóstolhatná». (Jámbor szándék. 19. l.)

Bessenyei idejében tényleg kevés alkalom volt a modern nyelvek tanulására; az iskolában csak a klasszikus nyelveket tanították, egyetlen módja volt a nyelvtanulásnak a Bessenyei útja: a katonáskodás. Mikor Bessenyei izgat a magyar nyelven való írás érdekében, a maga korának tespedt magyar nemesét látja maga előtt, aki tényleg hamar «elcsömörlik» a tanulástól. De azóta föllépett Széchenyi, a munka embere, tette rázta a nemzetet; azóta kialakult a XX. század egyik legfőbb erkölcsi értéke: a *munka* eszménye. Átalakult az egyéni becsület fogalma, ennek föltételévé lett a munka; nem lehet becsületes ember az,

aki nem dolgozik. Ami meg azt illeti, hogy a tudomány csak akkor izlik jól, ha anyanyelvünkön «kóstolhatjuk», ez már fölteszi, hogy vannak tudósaink, akik a művelt nemzetek tudományát átültetik; minden embernek pedig, kiben nemesebb becsvagy van, épen emez átültetők, kulturaterjesztők sorába kell törekednie, így válik a maga hivatásában igazán nemzetnevelővé. Az idegen nyelvek tanulása természetesen nem foglalja magában anyanyelvünk elhanyagolását. Hisz épen a nyelv a legfőbb nemzetalkotó elem a hagyomány közösségén kívül. *La langue c'est la nation* (a nyelv a nemzet) — mondja *Montesquieu*. — Ha nincsen egy népnek sajátos nyelve, akkor nem is nemzet. Ezért nem beszélünk soha osztrák nemzetről. Mélységes hazafisággal és életbölcsessel mondja *Kölcsey* Parainesis-ében: «Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. *Tiszteld s tanuld más művelt népek nyelvét is: de soha ne feledd, miképen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mivelní kötelesség*».

2.

Eddig *általánosságban* azt mutattam meg, milyen viszonyban van az idegen élő nyelvek tanulása a modern étellel, a nemzetközi, szellemi és anyagi életforgalommal, a kulturának, hazafiságnak és munkának eszményével, milyen szerepet játszott mindenha a nyelvtudás a népek lelki és gazdasági érintkezésében, egymásrahatásában s fejlődésében. A következőkben *egyenként* megvilágítom azokat a hatalmas *gyakorlati* és *elméleti* érdekeket, melyek a nyelvtanulásra ösztönöznek. Jóllehet már — mint fönnebb kifejtettem — a kulturának, az emberiség öntökéletesedésének eszménye is, mint önzetlen művelődési motívum minden ideálisabb lelkű ifjút nyelvtanulásra serkent, mégis elsősorban a modern nyelvek tanulásának az egyes pályákon való *hasznát* fejtem ki, mert kétségtelenül a gyakorlati boldogulás érdeke a leghatalmasabb hajtóereje a legtöbb ember cselekvésének. A nyelv az emberek életében elsősorban eszköz s csak másodsorban öncél.

A nyelvtudásnak hármass foka van: olvasás (megértés), irás és beszélés (*ars legendi, scribendi et dicendi*). Vannak pályák, melyeken untig elég, ha az olvasott szöveget megértjük; más pályákon beszélünk, sőt helyesen írni is kell tudnunk az illető nyelven.

Az idegen nyelven való beszédre szüksége van minden olyan embernek, ki személyesen érintkezik (pl. hivatalosan, utazás közben, kongresszusokon, kereskedelmi összeköttetésekben stb.) idegenekkel. Ha nem tudunk idegen emberrel beszélni, kénytelenek vagyunk a *mimikai* mozgásokhoz, az arc izmainak játékaéhoz, vagy *pantomimikai* mozgásokhoz, tagjaink helyváltatásaihoz folyamodni, melyekkel a kívánt, épen szóban forgó tárgyakra rámutatunk; sokszor tagjaink útján a tárgyakkal kapcsolatos folyamatokat rajzoljuk le (festő taglejtések). De bizony a lelki jelenségek közlésének ez a módja a vademberekhez illik, vagy a siketnémákhoz, kik a beszéd szervi föltételeinek hiánya miatt vannak ráutalva a jelbeszédre. Különben is ezzel csak konkrét dolgokat jelezhetünk, de nem elvontabb fogalmakat vagy gondolatkapcsolatokat. Ha tehát hivatásunknál, életpályánknál fogva idegenekkel való sokszoros érintkezésre vagyunk utalva, nem elég az illető nyelven való olvasás vagy írás, hanem szükséges még a nyelv gyakorlati formája, a beszéd is.

Vegyük sorra az ú. n. értelmiségi pályákat s vizsgáljuk meg, mennyiben van az embernek szüksége modern nyelvekre, ha hivatását becsületesen akarja teljesíteni. Mindenkinék, aki valamely pálya küszöbén áll, első és legfontosabb kötelessége számot vetni avval, vajjon meg tudja-e szerezni mindazon eszközöket, melyek azon hivatás tisztességes betöltésének föltételei. Épen ezen megfontolás híjján sokan vakon ugranak egy-egy pályára s azután nyakukat szegve szégyenszemre más «alacsonyabb rangú» életirányt kénytelenek — sokszor későn — választani.

A tudományos pályák közül vegyük fontolóra elsősorban azt, mely hazánkban legjobban van képviselve: a jogit. A *jogász*, akár ügyvéd, akár bíró vagy más köztisztviselő nem fejlesztheti a magyar jogot, ha nem ismeri a különféle nagy nemzetek jogrendszerét s jogfejlődését. Jelenleg a legvitatottabb kérdés a választói jog kiterjesztésének mértéke. Képzelnék el azt a magyar jogászt, akinek ezen, a nemzet legéletbevágóbb kérdése fölött értekeznie, vagy a parlamentben állást foglalnia kell, ha csak magyarul tud!

Pedig épen nekünk, kik mindig néhány évtizeddel később lépünk a nyugati fejlődés országújtjára, kellene a többi országokban az egyes új intézmények bevalására, helyességére vagy helytelenségére vonatkozó utólagos tapasztalatokból tanulnunk s az illető intézményt már tökéletesített formájában átkölcsö-

nöznünk s a mi viszonyainkhoz alkalmaznunk. Már most honnan tudja a csak magyarul olvasó jogász megállapítani, hogyan válik be s milyen föltételek között az európai államokban a nyílt vagy titkos, a kerületenként vagy községenként történő szavazás? Milyenek a módosításra törekvő külföldi javaslatok? stb.

Az ügyvédnél és bírónál szinte nélkülözhetetlen az idegen nyelv egy-egy bonyolultabb pörben; mennyivel közvetlenebb így az igazságszolgáltatás, mint folytonosan tolmács segélyével.

A *tanár* szaktárgyának tudományos művelésében egy lépést sem tehet, ha nem tud idegen nyelven olvasni. Valamikor Pythagoras ezt írta ki iskolája kapujára: Senki se merjen belépni, aki nem géométer! Ma mintha a tudományok fényes csarnokának homlokzatán ezt olvasnók: Egy egynyelvű se próbáljon bejönni! Vannak tudományágak, melyeknek úgyszólván semmi magyar irodalmuk sincs; s nem is lesz, mindig jó-rossz ismertetésekre s fordításokra leszünk utalva, ha csak nem tanulok idegen nyelveket. A puszta tudományos talentum nem elég; minden tudománynak hosszú története van, melyet újból át kell élnünk, ha eredményes munkára akarunk szert tenni. A tudomány nemcsak észből, hanem szorgalomból is áll.

Már most igyekezzetek elsajátítani azokat a nyelveket, melyeknek ismeretét a tudomány komoly művelése megköveteli, mert akkor, mikor már tudományos problémákon kell törni a fejeteket, mikor már gondolataitok vannak, roppant kínos érzés a nyelveknek, mint eszközöknek rengeteg időt rabló párhuzamos tanulása.

Talán egy tudós hivatásban sem tűnik föl annyira erkölcsi kötelességnek az, hogy a tudós a napról-napra növekedő nemzetközi tudomány álláspontjára emelkedjék, azt állandóan szemmeltartsa, mint épen az *orvosiban*. Az orvosi hivatás gyakorlásában és tudományos ápolásában legszolidárisabb az emberiség; az orvosi tudományos feladatokat a legnemesebb módon közöseknek, igazán nemzetközieseknek érzi. Mennyire megfogyatkozik hivatásában az az orvos, aki csak anyanyelvén olvas s így csak nagykésőn jut olyan gyógyítási módok ismeretére, melyek már ezer meg ezer szenvedőt váltottak meg kinjaiktól s adtak vissza a munkás emberiségnek!

Aki pályájára a műegyetemről indul ki, akár építész, akár mérnök, akár gépészmérnök, akár vegyész, szakjában semmire sem viheti idegen nyelv tudása nélkül. Hisz úgyszól-

ván napról-napra egy-egy új technikai vívmány vagy legalább is módosítás lép meg a világot s ennek mielőbbi értékesítése bizony csak a feltaláló nyelvén, vagy legalább is egy nagy nemzet fordításában hozzáférhető. Különbben is azok, akik technikai pályára lépnek, csak akkor számíthatnak nagyobb szabású karrierre, ha a külföld óriási technikai intézeteiben is dolgoztak az óriási méreteket elsajátították s vállalkozási kedvet kaptak. Szomorú dolog — s ennek okát részben az idegen nyelvek tudásának hiányában keressétek — hogy egy-egy nagyobb méretű technikai vállalat (pl. gázgyár) megvalósítására azonna külföldi mérnökért kell szaladnunk, mert külföldi nagy példákon tanult magyar emberünk kevés akad s így az a sajnos állapot áll elő, hogy a magyar csak parasztmunkára, gyári s bányai testelő nehéz foglalkozásokra való, meg amerikai pénzdinasztiák vagyonának szaporítására: de igazi intelligens, gazdasági szempontból is nagy hasznot hajtó magasabb munkafeladatokat hazánkban idegenek végeznek. Azt az élehetetlenséget is, hogy nálunk sok, nagyobb jövedelmet hajtó biztosítási, ipari és kereskedelmi vállalat, sőt természeti szépség is osztrák, német, francia, angol és olasz részvénytársaságok és konzorciumok kezében van, részben épen annak vagyunk hajlandók felróni, hogy hazánkban, ebben a rokontalan, elszigetelt nyelvű országban nagyon kicsi a poliglott emberek száma. Pedig legalább *egy* idegen nyelv ismerete épen olyan szükséges manapság, akárcsak az olvasás és írás. Aki nem tud legalább egy idegen nyelvet, voltaképp analfabéta.

Kétségtelen azonban, hogy újabb időben a nyelvtudásban rejlő gazdasági érdekek nálunk is mindjobban érvényesülnek. A keleti kereskedelem föllendítése hazánk földrajzi helyzeténél fogva egyik legfőbb érdekünk. Ezt a célt szolgálja a keleti kereskedelmi akadémia azzal, hogy oly egyéneket nevel, kik nyelvismeretükkel és kereskedelmi szakműveltségükkel Keleten kereskedelmi összeköttetéseket tudnak majd létrehozni. Ezért tanulják itt a román, szerb, bolgár, török, új-görög, olasz, francia, angol és német nyelvet. A francián és németen kívül csak egy szabadon választott balkán nyelv kötelező. A nyelvtanulást hatékonyra teszik a tanulmányi kirándulások, illetőleg utazások a keleti kereskedelmi forgalom szempontjából híres ipari és kereskedelmi telepekre.

A keleti kereskedelmi akadémiát végzett növendékek főképp a Magyar Kereskedelmi Múzeum balkáni kirendeltségeinél, a

Magyar Folyam és Tengerhajózási Társaság tisztviselői karában, konzulsági hivataloknál, magáncégeknel és vállalatoknál, melyeknek Keleten nagy fiókjai vannak, nyernek jól jövedelmező alkalmazást. Minthogy a mi kiviteli kereskedelmi érdekkörünk súlypontja a Balkánra esik s különben is politikai és közművelődési szempontból is mi vagyunk főképp hivatva arra, hogy a balkáni kis államoknak mintául szolgáljunk: a kiviteli kereskedelem szempontjából a román, szerb, bolgár, török nyelvek ismerete elengedhetetlenül szükséges. Micsoda, szinte pótolhatatlan mulasztást követ el közületek az, aki szerb vagy román vidékről származva, kis korában tudta, vagy talán még most is tudja e nyelveket s parlagon hagyja, lassankint teljesen elfelejti. Sejtelve sincs róla, hogy kincset érő tőkét hány el apródonkint magától.

Még csak a diplomáciai pályát említem; ennek előlépcsője a cs. és k. Konzuli Akadémia, melybe már csak több nyelvet (legalább németet és franciát) beszélő ifjú léphet. Ausztriával való közjogi helyzetünk és siralmas, egyoldalúan osztrák külügyi képviselőtünk már eleve követeli az arravaló magyar ifjaktól e pálya első föltételének, a soknyelvűségnek megszerzését.

Fajunkat főképp germán és szláv nemzetek veszik körül, ezek harcolnak a szellemi és gazdasági hatalomért. A mi szerepünk ebben a nagy világtörténeti drámában nem lehet más, mint szintén küzdelem. A túlnyomó szlávssággal szemben a jövőben maroknyi számunk józanul alig engedi meg a hadi küzdelmet; nekünk más harci eszköz után kell néznünk s ez a *kultura*. A hazai nemzetiségek műveltségével szembe még nagyobb műveltséget szegezzünk, ez lesz igazán nemes küzdelem. Semmi sem állítja oly magasra egy nemzet erejét és méltóságát, mint műveltsége. Ez biztosítja legjobban a nemzet minden téren való fejlődését. A magyarság kulturái fajsúlyának lehet csak legyőzni nemzetiségi államfelforgató ellenfeleit. Másrészt épen a műveltség az a semleges terület, amelyen az ellenfelek békésen találkozhatnak.

Hány magyar középiskolai tanuló tud gyermekkorában tótul, horvátul, szerbül s románul s milyen kevés érti e nyelveket, midőn a középiskolát elhagyja s az élet forgatagába kerül. Milyen másképp festene a magyarság egyik legnagyobb fontosságú politikai problémája, a nemzetiségi kérdés, ha magyar emberek nemzetiségi honfitársaikhoz az ő nyelvükön szólhatnának, szóban és írásban föl tudnák őket világosítani a magyarsághoz kötött érdekeikről!

Most a nemzetiségi izgatókat többször elfogatjuk s népük szemében martirokká avatjuk; ha tudnánk nyelvükön beszélni, milyen más, sokkal hatékonyabb ellenméreg állana rendelkezésünkre. Hogyan is tudna a felbujtott nemzetiségekre hatni a magyarságnak olyan képviselője, aki helyett mindig csak más, megfizetett tolmács erőtlen és közömbös szava hangzik? Milyen más színt nyerne a magyarosító politika, mennyire kivetkőzhetnék ma bizony sokszor oktalanul erőszakos jellegéből, ha nem felejteneték el bárgyú nembánomsággal a gyerekkorotokban oly könnyű szerrel megtanult hazai nemzetiségi nyelvet! E nyelvek ápolása és a magyarság érdekében való későbbi kamatoztatása elsőrangú hazafiúi kötelesség. Együgyű hazafiság az, ha a «vad rácot», «gyáva svábot», «piszkos oláht», «buta tótot» nagy magyarmiskáskodva lenézzük, a bennük rejlő hatalmas erők előtt szemet hunyunk; mind a humanizmus, mind a hazafiság szent eszméi követelik tőlünk azt, hogy megértésükre s felvilágosításukra törekedjünk. Ezt annál is inkább meg kell tennünk, mert a nemzetiségiek, ha sokszor nagy ellenzésre is találunk náluk, elég gyorsan és eredménnyel tanulják meg a mi nyelvünket, még olyan kedvezőtlen körülmények között is, mint amilyenek közt vannak pl. a román gyerekek. Mutatja ezt egy gimnázium (a karánsebesi), melynek tavalyi statisztikája szerint 195 tanuló közül 156 román, 1 tót, 1 cseh, 24 német anyanyelvű volt. Év végén ez a rovat: «magyarul tudott» 182 számmal van képviselve, tehát az összes más anyanyelvűekkel. Viszont az a rovat, mely nálunk oly nagy számokkal ékeskedik: «csak magyarul tudott», egy semmit kifejező jellel — van jelezve. Képzeltetik, milyen lassan mozgó munka folyik s mennyi kitartás van ebben az iskolában, ahol nemsok Jancsi meg Pista ül a padban, hanem magyarul alig tudó s otthon is legtöbbször románul beszélő Romulusz, Trajánusz, Ruzsálin, Liviusz, Nesztor, Kájusz, Valériusz, Konstantinus, Tibériusz, Kornéliusz, Virgiliusz, Szilviusz stb. De végre is nyelvünket megtanulják és felhasználhatják sokszor ellenünk, de mi viszont a magunkéval beérve, nem rendelkezünk eszközzel, mely által reájuk tudnánk hatni.

3.

A nyelvek tanulása azonban nemcsak gyakorlati szükségleteket és érdekeket elégít ki. Azáltal, hogy idegen népek irodalmába, kulturai életének, érzés- és gondolatvilágának ismere-

tébe vezet, sok erkölcsi és esztétikai gyönyör forrása is. Ha a művelt nemzetek mult vagy jelen klasszikusait olvassuk, bizonyos kimondhatatlanul jóleső érzés fog el bennünket: a szellemi látókör növekedésének, lelki valónk gyarapodásának érzése, a munka tiszta öröme ihlet meg bennünket, melytől meg vagyunk fosztva, ha nem törtük magunkat — sokszor nagy munka árán — kellő időben nyelvismeret után. Ezt követeli tőlünk az is, hogy csak akkor érezhetjük át igazában saját nyelvünk szépségét, ha idegen nyelvet is tudunk. Wer fremde Sprachen nicht lernt, der weiss nichts von der eigenen — mondja Goethe. — Jól lehet a nyelvet, mint jelrendszert elsősorban csak eszköznek nézzük, de épen ez eszköz útján egész szellemi életünk tökéletesedik, szélességet, világosságot, szilárdságot és gazdagságot nyer. Amellett, hogy élethivatásunkban gyakorlatilag segít bennünket, hatalmas önzetlen művelődési anyagnak, tisztán csak lelki tökéletességünket szolgáló javaknak letéteményese. Barbár filiszter az, aki megmarad a pályájához épen elengedhetetlenül szükséges papirostudománynál, a hézagos, csak a vizsgálatra való, felületes, kvalifikacionális tudásnál, aki mindig csak a pusztá kenyérharc mezején tölti életét s nem törekszik az emberi szellem magasabb, eszmei régióiba; akiből hiányzik a tökéletesedés után való örökös vágy, az ideális hevület az emberi szellem élő vagy elhunyt legnagyobbjaival való közvetlen társalgásra; aki sohasem bámulta a szellemóriásokat, hanem csak önmagát. Már pedig a könyvek ezek lelki kincseinek hordozói. A fényüzési cikkekre az emberiség hatalmas vámot ró; a szellem nemes luxuriája teljesen vámmentes, a gondolatok nincsenek megadóztatva. A szellemi javak szempontjából az egész emberiség egy ideális köztársaság; ennek a köztársaságnak vannak arisztokratái, de ezek mint szellemi nagyságok az utolsó polgártól is bármikor megközelíthetők. E köztársaságból senki sincsen kizárva, csak olyan, aki magamagát zárja ki. Ilyen pedig az, aki nem törekedik a nagy szellemi plutokratáknak, mint a gondolatok gazdag ősforrásainak nyelvét elsajátítani. Akiben igazán megvan a tudás olthatatlan vágya, az nem ismer semmi akadályt, azt a nyelvek tanulásával járó semmiféle handicapsúlyok sem tudják céljától távol tartani. Az ilyen igazi szellemi nagyságok hosszú sorából, kik törhetetlen munkájának köszönhetjük mai kulturánkat, csak néhány példát hozok föl. Egyet François *Arago* mond el híres emlékezésében *Ampère*-ről, a nagy francia fizikusról. *Ampère*t tanuló korában nem elégitette

ki atyjának, ki kereskedő volt, szerény könyvtára, ezért néha Lyonba ment, ahol a legritkább könyvekben, a többi közt Bernoulli és Euler műveiben keresett felvilágosítást. Mikor a bágyadt, gyenge fiú legelőször kérte a városi könyvtárost, Daburont, hogy e műveket adja ki neki: ez így fakadt ki: «Euler és Bernoulli művei! mit gondol fiatal barátom? Ezek a munkák a legnehezebbek közé tartoznak, amiket csak emberi elme valaha kigondolt!» — «Mégis azt hiszem, hogy megértem őket» — felelt a fiú. — «Természetesen tudja» — jegyezte meg a könyvtáros — «hogy latinul vannak írva?» — Ampère-t ez a nyilatkozat eleinte lehangolta, mert még eddig nem tanult latinul. Ez az akadály azonban néhány hét alatt el volt hártva. — Schliemann, a nagy archeologus, mint önéletrajzában írja, úgy tanult meg angolul, hogy Goldsmith «Vikar of Wakefield» és Scott «Ivanhoe»-ját kívülről betanulta. Francia nyelvtudásának ugyanilyen alapjául Fenelon «Télémaque»-ja és Saint Pierre «Paul et Virginie»-je szolgált. Spanyolul, olaszul, sőt görögül is így tanult. Hogy a nehéz angol kiejtést jól megtanulja, az amsterdami angol istentiszteletekre járt s a prédikációk szavait magában mindig utánmondotta. — A különös nyelvtelhetség mellett a nyelvtanulási szorgalom eddigi legnagyobb példája Mezzofanti biboros, a vatikáni könyvtár őre († 1849.), ki 58 nyelven beszélt és írt, többek közt magyarul is. Sauerwein († 1904.) 40 nyelvet tudott.

A szellemi javak az emberiség valóságos közkinccsei. Mint-hogy e kincseknek a nagyon is különböző nyelvek a hordozói, az a gondolat, hogy ezek mindenkinek közös birtokává váljanak, örök időktől beleütközik a nyelvek különbözőségének és megtanulásuk mérhetetlen fáradságának akadályába. Szellemesen mondja Leibniz, a XVII. század legnagyobb filozofusa: «Ha egy nyelv volna csak a világon, az emberek élete egy harmaddal hosszabb volna, mert ennyi időt fordítunk a nyelvekre». ¹ Innen érthetjük, hogy az egyetemes emberiséget érdeklő gondolatok között nagyon kevés van, mely annyira s oly sokszor lekötötte volna a gondolkodók figyelmét, mint a *nemzetközi világnyelv* kérdése. Szükségét mindenki érzi a legrégebb kortól kezdve, lehetőségének reménye azonban már kevésbé általános. Minden kor tudománya visszasírta a babeli építés előtti egyetemes nyelvet, sokan

¹ Si una lingua esset in mundo, accederet in effectu humano generi tertia pars vitae, quippe quae linguis impenditur.

vállalkoztak már a történelmi fejlődés e visszacsinalására, de eredménytelenül; a hosszú történelmi fejlődés reciprokjának mintegy varázsszóra való elvégzése sohasem sikerült. Az újkorban különösen *Descartes* és *Leibniz* foglalkoztak egy *lingua characteristică seu universalis* megalkotásával; ők a modern nyelvek grammatikáját akarták egyszerűsíteni, szabálytalanságaikat, kivételeiket kivetni. *Ampère* is csinált egy mesterséges nyelvet, melyen költeményeket is írt. Azóta is folyton kielégülést keres az emberiség e legszentebb vágya, sok irreális nyelvgyártási tervet keletkezett és keletkezik (Volapük. Esperanto), de a népek egy családba való egyesítésének ez az eszköze nem tud sehogysem kialakulni. A nemzetközi próféták e nyelvi papirosnyelvek maradnak. Pedig «valóban gyönyörű és megható az a kép, mely elénk tárul, ha elgondoljuk egy ilyen világnyelv uralomra jutását. Mily csábító perspektíva! A szellemi javak — akárcsak hanghullámaink a telefon drótjain — mesés gyorsasággal terjednek szét nemzettől nemzethez. Imhol megvilágosodnak a kulturátlanság legsötétebb zugai is. A tudományos fölfedezések közvetlen alakjukban azonnal elterjednek az egész világon. Minden tudós tudni fog minden tudósról. Nem lesz elszigeteltség, nem lesz erőpazarlás. A munkamegosztás elve valósággal úszni fog a tökéletességben. A közös nyelv, e szent közös szellemi birtok, közelebb hozza az embereket egymáshoz. Megvalósul a világnyelv utópistáinak álmodozása: az emberek megértik egymást az egész világon». A nemzetközi nyelv általános behozatala az emberi művelődés történetében — mondja egy nagy matematikus — oly korszakalkotó lesz, mint a könyvnyomtatás föltalálása. Az érintkezés technikai lehetősége már úgyszólván korlátlan. Miért ne lehetne — gondolják sokan — egy nyelvet, mint nemzetközi gondolatközlő eszközét mesterségesen megállapítani? Hisz már ma is sok internacionális gondolatközlő jelrendszerünk van: a zeneírás, a Morse-féle telegráfjelek, a Braille-féle abécé a vakok számára, de meg nemzetközi a hajók jelbeszéde is! — Csakhogy az utóbbi szimbolumrendszer mily szűkkörű! A kották, a telegráfjelek, domború abécék nemzetközisége pedig csak épen olyan, mint a számoké. S vajjon a lelki élet millióféle árnyalatát kifejező élőnyelvet lehet-e mint holt algebrai jelek rendszerét tekinteni? A matematika a számok evidens viszonyait fejezi ki, de a néplelek, mely a nyelvet alkotja, nem logikai gépezet, hanem nagyon is sokféle, épen nem racionális feltételektől függő lelki közösség.

A nyelv pedig ennek a kollektív léleknek munkája, szóval társadalmi termék, mely történelmi fejlemény eredménye, nem a nyelvegyének logikájának mesterséges készítménye. Innen érthető, hogy minden nyelvnek megvan a maga rendhagyósága, kivételessége, sajátos nehézsége, szabálytalansága, egyszersmind különleges elemei, fordulatai, kifejező és ható ereje, férfiasága vagy lágysága, meg speciális zenéje. Ez a *nyelv lelke*, melyet nem lehet meghatározni, hanem csak *érezni*. Érezzük a magyar nyelv lelkét, de érezzük az idegen nemzetek nyelvének lelkét is, ha ama nyelven olvasunk; más a gondolatok elrendezkedése, a mondatok felsorakozása, a szók viszonyulása minden nyelvben; mindegyiknek megvan a maga eredeti «belső építési stílusa», melyet nem pótolhat semmiféle mesterkelt nyelvezet logikus pontossága.

A mű-világnyelv teljesen egyszerű, szabályos és kivétel nélküli falanszter-helyzete csak az utópisták lelkében élhet. Minden ilyen nyelv, mihelyt elevenné válnék s papirosletéből szélesebb körök egyetemes társalgási nyelvvé alakulna, alá volna vetve annak az általános törvénynek, mely minden életet, még a nyelvét is jellemzi: a *fejlődés* törvényének. Ez a fejlődés pedig már nem volna a világ minden részében egyetemesen szabályozható. Mindig több és több nyelvjárás keletkeznek, melyek függetlenségi harcokat vívnának. Meg különben is minden nemzet a maga nyelvének lelkét, kiejtését, beszéd-szerveinek faji articulációját vinné bele az egyetemes nyelv szó- és mondatfűzésébe, új szavainak alkotásába, szóhasználatába, ami már eleve fölér egy-egy hatalmas nyelvi eretnekséggel. Bizonyos fokig kétségkívül haladhat egy-egy mesterségesen megszületett nyelv, ameddig t. i. csak írásbeli közlésben, szűk szak-tudományi téren, zártabb fogalomkörben használják és semmi más cél nincs, mint a megértés. Néhány közéleti fogalomra vonatkozó «utazási nyelv»-ként is beválhatik. Az ennél magasabb, árnyalatkifejező igények, pláne az egyetemes nyelv változatlan jellegével épen meg nem férő élő beszéd az újszülöttet azonnal megfojtja. Nagy akadálya még a világnyelv-találmányok egyetemesen virágzó életének az átmeneti korszak; ez tengersok időt jelent, mely alatt a régi élőnyelvek mind életben maradnának s a világnyelv csak egy eleinte könnyű, de később mindig bonyolultabb többletet jelentene, melyben egyszersmind a meglévő élő nyelvek hatása alatt sok, az egyetemes nyelvtől elütő kiválási folyamatok állanának elő. Megint csak a bábeli építés

után volnánk. Mert a nyelv a társadalmi lélek alakulata, mely legnagyobbbrészt *tudattalan* folyamatok eredménye. Gondoljunk arra, mikép tükröződnek vissza a nyelveken a földrajzi viszonyok (az északi germán-szláv nyelvek kemény zordsága, a román nyelvek lágy zenéje), a hódolási vagy kereskedelmi okokból előálló fajkeveredések stb. A nyelv csak csekély fokig fejleszthető és kormányozható mesterségesen, mert legnagyobbbrészt tudattalanul előálló társadalmi alkotás. A tudatos befolyásoknak a világnyelvben is egyhamar megvolnának a maga áthághatatlan korlátai, melyeken túl a világnyelv a föld különféle táján tudattalanul — akarva-nemakarva — nyelvjárásokra bomlana, majd teljes anarchiába veszne el. Hiába hordaná szét a drótnélküli telegráf a világnyelv állandó központi csalhatatlan bizottságának föltétlen parancsait.

A mult század utolsóelőtti évtizedében a volapük-műnyelv terjedt el legjobban. Az 1889-iki párisi világkiállítás alkalmával háromnapig kongresszust is tartottak a volapükisták; számuk a földkerekségen két és félmillió volt. A nyelv szerzője, *Schleyer* ma is élő konstanzai tudós azonban ma már csak nyelvbirodalma romjain méléz. Helyét *Zamenhof* esperanto-nyelve foglalta el; hiveinek száma két-három millió. Évenként kongresszusokat tartanak, sok folyóiratot adnak ki, egész regényirodalmuk van, sőt esperanto-nyelven már Molière-darabot is játszottak. (Budapesti Szemle CXXXII. köt. 217. l.) 1909 januárjában 1272 esperanto-egyesület, 278 esperanto-lap hirdette e nyelv világhódító útját. A ti egyik legkedvesebb regényírótok, *Verne* is 77 éves korában tanulta meg az esperantót. Utolsó regényét, melyet már nem is tudott befejezni, 80 éves korában az esperantóról írta. Természetes, hogy az ő nagy utópisztikus lelke vonzódott az olyan nyelv-regényhez is, amilyen az esperanto.

A világ a kultura útján kiegyenlítődik, egységesül (gőzhajó, vasút, telegráf, telefon stb.). Ez egységesülési, egyszersmind munkaegyszerősítési törekvés nyilvánul meg a világnyelv kérdésében is. Ennek legujabb, egyelőre nagyszerű hajtását, az esperantót, mint hatalmas és tiszteletreméltó világmozgalmat nem szabad lebecsülnünk, róla kicsinyléssel szólnunk. Vegyük gondolóra a nagy *Széchenyi* szavait, melyeket már 1842-ben a M. T. Akadémián e nemzeti nyelv ügyében mondott: «Nem is lehetne most, a szabadabb vitatkozás századában egyes nemzetekre úgy, mint a közemberiségre nézve bármi érdekesb, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely túlhaladná mai nyelveinket

szabatosságban, minek kivihetősége nem ütközik a lehetőség szabályaival össze és az emberiség némely előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét».

A nyelv életének s az eddigi nyelvcsinálmányok történetének ismerete azonban — mint már láttuk — nem engedi remélnünk, hogy bizonyos zártabb fogalomkörön kívül a megérthetésnél nagyobb igénnyel fellépő műnyelv valaha végérvényesen létesüljön.

Csak nemrég keletkezett az esperanto s ime már nem kis veszély fenyegeti éppen a legelőkelőbb tudományos körök részéről. Az 1900. évi párisi vilákiállításán különböző nemzetű szaktudósok megalakították a «Nemzetközi segédnyelv elfogadására alakult bizottságot» (Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale), mely nemrég adta ki hétévi fáradságos munka után jelentését. A bizottság nem fogadott el egy kész műnyelvet sem, hanem átalakította s tovább fejlesztette az esperantót. Az esperantisták azonban tiltakoztak ez ellen s így nagy szakadás állott be. Az új műnyelv neve *Ilo* (Internacione linquo = Interlinquo = Ilo); már több előkelő tudományos mű jelent meg rajta Couturat-tól, a híres párisi matematikustól, Gomperz bécsi filozófustól stb.

4.

Az eddigiek felvilágosíthattak benneteket arról, hogy a nyelvek tanulása minden törekvő ember elsőrangú feladata, akár gyakorlati, akár elméleti pályára lép. Most már átérzitek a nyelvtanulás jelentőségét s bizonyára kíváncsiak vagytok, vajjon ezen nagy életkincs megszerzésének melyik a leghelyesebb, legegyszerűbb s legrövidebb útja? Milyen *módszerrel* tanuljátok a nyelvet?

Akárhány közületek már tudni véli ezt a legkönnyebb eljárásmodot, mert hisz hallott egyet-mást a *direkt módszerről*, hogy bizony eljött már a folytonos unalmas fordítgatás és grammatizálás alkonya, ez már csak a holt latin meg görög nyelvben járja, amelyeknél elég a szöveg megértése, de a modern élő nyelveket csakis elevenen, közvetlenül (direkte), nem pedig gyötrő nyelvtanoskodással illik s lehet tökéletesen elsajátítani. Beszélni kell először! — mondják; ha ezt tudom, az olvasás és írás magától jó; a nyelvtanulásnak legegyszerűbb módja az, mellyel anyanyelvünket tanultuk s tanulja évezredek óta az

emberiség: a nyelv hallása, később írásjelekkel való összekapcsolása.

Sok igazság van e gondolatokban, de — mint látni fogjuk — manapság a közvetlenség elvét, az anyanyelv közvetítő használatának kizárását, túlságba hajtják s a pontos és szabatos nyelvtanulás eredményét veszélyeztetik.

Volt egy aggastyán tudósunk, ki még a régi tudományos világ azon emberei közé tartozott, kik mindenhez értettek, az ú. n. polyhistorokhoz: *Brassai Sámuel*. Foglalkozott matematikával, a természetrajz minden ágával, történelemmel, filozófiával s igen behatóan nyelvészettel. Írt egy könyvet a nyelvtanítás reformjáról is (*Die Reform des Sprachunterrichts*) 1881-ben. Ebben erősen megbírálta a túlzottan nyelvtanoskodó módszert s a közvetlenebb, elevenebb tanítás mellett tört lándzsát. Egy német tudós, *Viëtor*, Brassai gondolatai nyomán írt egy kis munkát (*Der Sprachunterricht muss umkehren!*), mely a nyelvtanítás Európaszerte meginduló reformjának harci riadója lett. Három évtized óta a tanításügynek nincsen vitatottabb kérdése a nyelvtanításnál. A reformnak sok cifracimű¹ ágazata támadt, mérsékeltebb és túlzó, de valamennyi nagyjában megegyezik abban, hogy nem pusztán az anyanyelv segítségével tanítanak, mint a régi grammatika s fordító módszerek, továbbá, hogy főcélul a beszéd elsajátítását tűzik ki.

Ezek között egyik legszélsőbb az ú. n. *Berlitz-School*, mely az anyanyelv közvetítő szerepét teljesen kizárja. 1878-ban alapította Berlitz első iskoláját Amerikában, tíz év múlva 11, 1906-ban 335 iskolája volt az egész föld kerekiségén: az angoltól egész a hindosztán nyelvig úgyszólván minden nagyobb nyelv képviselve van ez iskolákban. Berlitz főelve, hogy a nyelvtanulásnak azt a folyamatot kell utánoznia, mely által a gyermek természet szerint anyanyelvét tanulja; az első órától kezdve a tanuló mindig csak azt a nyelvet hallja, melyet tanulni akar; a tanító sohasem vegye igénybe a megértetésnél az anyanyelvet.

A Berlitz-módszer szerint a tanító a szó kimondásával

¹ «Új módszer», «Újabb módszer», «Direkt módszer» «Észszerű módszer», «Szemléltető módszer», «Fonetikus módszer», «Beszélgető módszer», «Analitikus módszer», «Utánzó módszer», «Természetes módszer». E címek többnyire csak hangzatos ígéretek. A nyelvtanulásnak sincsen panaceája. Il n'y a point de méthodes faciles pour apprendre des choses difficiles.

egyidejűleg megmutatja a jelzett tárgyakat vagy azok képeit. A melléknevek értelmét főképp ellentét útján, az igékét és határozókéit a megfelelő cselekvés, mozgás, állás vagy hely mutatása által találtatja ki a tanító.

Aki fordítás útján akar egy idegen nyelvet elsajátítani, az sohasem fog behatolni a nyelv szellemébe, hanem mindig csak egyik nyelvből a másikra szóról-szóra fordít. Egy nyelv csak magamagából tanulható. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy külföldi utazók fáradság nélkül aránylag rövid idő alatt sajátítják el az idegen nyelveket, amire otthon a tanuló grammatikájával és fordítási kísérleteivel fáradságos, sokesztendei munkája ellenére is hasztalanul törekszik.

E nyelvtanítási program sok igaz vonása — kellő reklámhangoktól kísérve — tengernyi embert csábít arra a hitre, hogy könnyen, minden komolyabb munka nélkül, játszi diskurálással repül a nyelvtudás sültgalambja a szájába. Tényleg eleinte a Berlitz- vagy más hasonló, de különböző nevű iskolában könnyen megy a tanulás, különösen a szemléltető eszközök segítségével. Ha a beszéd s olvasás mindig csak *konkrét* fogalmak körül forogna, több-kevesebb sikert így is elérhetnénk. Portások, pincérek, kereskedelmi utazók, kiknek nagy gyakorlati érdekeik fűződnek a hirtelen nyelv-meggazdagodáshoz, hamarosan meg is tanulják azt a nélkülözhetetlen szókinccset, szűk körű nyelvyanyagot, melyre szükségük van. De bizony mikor már *elvontabb* olvasmányokra kerül a sor, melyekben finomabb nyelvárnyalatok s fogalmi distinkciók vannak, csődöt mond a szolid nyelvtani tudás nélkül szűkölködő, hamarosan felfúj nyelvismeret. Itt már nincsenek konkrét tárgyak, de hiányzik is a pontos megsértés és helyes értelmezés. Azonfelül az erőltetett megértetés komikus túlzásokra visz, a nem érzékeltethető elvont fogalmaknak képzetkapcsolat útján való meghatározása épen nem komoly játékká fajul. A Berlitz- vagy hasonló iskola jó szolgálatot tesz tehát a kis fogalomkörre szorító gyakorlati embernek, de a mi *irodalmi* igényeinket nem elégíti ki. Kezdő alapnak jó, de utána következik még csak a voltaképeni, fáradságos munka. Szinte elháríthatatlan veszélye, hogy hamar elhíjti velünk, hogy már tudjuk az illető nyelvet, mert néhány szót, kifejezést megértünk, magunk is kiejtünk s a Berlitz-féle vezérkönyv szövegét olvasni tudjuk.

Rátok nézve, ha a középiskolából az egyetemre vagy valamely más szakiskolába kerültök, a nyelv elsősorban *segédeszköz*,

mely szaktudományi ismereteitek növelésére s irodalmi műveltségtek szélesbitésére szolgál. Ezért a középiskolai idegennyelvi oktatás első célja azon készség megadása, hogy irodalmi műveket olvasni tudjatok s csak másodsorban bizonyos beszélőképesség. Sokkal közelebb juttok középiskolai tanulástok egyetemes céljaihoz, t. i. hogy bizonyos általános műveltségre tegyetek szert s a főiskolai tanulmányokra előkészüljetekek, ha *első-sorban* az idegen nyelven való olvasást sajátíttjátok el s csak *másodsorban* a praxis hijján könnyen elfelejthető, meg úgyis csak szűk fogalomkörre terjedő beszélgető készséget. Természetesen visszás helyzet az, mikor hatévi heti 3—4 órában történő tanulás után nem tudja valaki megváltani németül a vasuti jegyét, vagy nem tud egy szállóban lakást kérni. A közönséges társalgási nyelv szó- és fordulatkincsét — az elsőrangú irodalmi olvasási cél mellett is — el kell sajátítani. Ez egyszerűsmind lehetővé teszi az eléggé nem ajánlható külföldi tartózkodást is.

Ha a nyelvtanulásnak számunkra az az első célja, hogy idegen nyelvű műveket olvasni tudjunk, szóval az irodalmi s szaktudományi szempont: akkor a nyelvtanítási reformnak a fordítást mellőző, vagyis az anyanyelv segítségével hívását teljesen kizáró jellegét nem helyeselhetjük. Ha sohasem használja a tanító az *anyanyelvet*, sok minden — pláne *tömegtanítás* mellett — meg nem értett vagy félíg értett marad. Csakis az anyanyelv tudja sok esetben a mondat értelmének megfelelő gondolatokat határozottan, biztosan és árnyalatosan fölkelteni. Fordítani *is* kell, de a beszélgetést sem szabad mellőzni; a kettőt ki kell egyeztetni.

A megértést nagyban szolgálják, különösen az első szókincs megszerzésénél, a *szemléltető* tárgyak és képek. Ezeknek a nyelvtanításba való bevitele a direkt módszer egyik legnagyobb érdeme. A képek részint leiró, részint cselekvést kifejező mondatok szerkesztésére adnak alkalmat s konkrét, szemléleti megértésük tényleg a legtöbb esetben fölöslegessé teszi az anyanyelv közvetítő alkalmazását. Az is nagy előnye a szemléltetésnek, hogy rendkívül érdekkeltő, figyelemgerjesztő a régi unalmas és lapos ősmondatokkal szemben, melyek folyton az iskoláról, a padról, szivacsról, tábláról és krétáról szóltak. Ujabbán olyan olvasókönyveket szerkesztenek, melyeknek szövege egy-egy képhez van alkalmazva; a kép tárgyai megvannak számozva s ugyanilyen száma van a tárgyat meg-

jelölő szónok is a szövegben.¹ Így meg vagyunk kimélve a szókeresgéléstől s mégis mindent határozottan értünk. A nyelvtant sem mellőzik e könyvek, tehát nem helyezkednek azon túlzók álláspontjára, akik minden nyelvtani tanítást barátmódszernek csúfolnak. Bizonyos mértékben a grammatikára szükség van; csak ezáltal teljesen biztos és tudatos a nyelvhasználat; ez ébreszti föl az analógia-érzékét, vezeti rá az embert új nyelvvalakokra s így bizonyos tekintetben a nyelvtan elsajátítása a nyelvtanulás megrövidítését s megkönnyítését jelenti.

Hogy a direkt nyelvtanítási módszer az egész világon annyira elterjedt (a francia iskolákban 1902 óta hivatalosan van elrendelve), annak oka nem a rendszertelen és tartalmatlan beszélgetésben van, hanem abban, hogy a szavakat nem elszigetelten tanítja, hanem gondolatokhoz fűzi s így teszi a mondatokat érthetőkké. A beszédgyakorlatok tárgya konkrét, az élethől merített, a valóságon nyugvó, nem pedig mesterkélt. A direkt módszer nem felelt meg annak a túlhajtott várakozásnak, mellyel sok ember radikális gondolkozása nézett eléje. Kitént ez az élő nyelvek tanítása ügyében 1908-ban Párisban egybehívott kongresszuson is, hol a megfelelő módosításokra sok értékes javaslatot nyújtottak be.

Az élő nyelvek direkt tanításának módszere utat tört magának a latin nyelvtanításba is. Angol mintára már két könyvünk is van (Kis latin nyelvkönyv, Liber Sexti), melyek a kisgyerekek lelki világából merített érdekkeltő szövegeikkel és képeikkel beszédgyakorlatok útján is igyekeznek a latin nyelvanyagot megrögzíteni. A kérdések és feleletek elevenebbé teszik a latin tanítást. A tankönyv szövege egy római fiú, Sextus, körül forog: hogyan jár iskolába, mikép játszik társaival, milyen az otthona, hogyan ölti föl a toga virilist, mint leveleznek, szüretelnek, hajóznak, táboroznak. Közbe a római élet és történet számos jelenete van epizódként beleszőve.

5.

Kemény diót kellene feltörnöm, ha arra vállalkoznék, hogy olyan határozott utasításokat adjak nyelvtanulástok módjára nézve, melyek valamennyitekre egyetemesen állhatnának. Hiszen

¹ L. pl. A. Pernot. — Fr. E. Akehurst: *Teaching by Picture*. Esslingen. (Verl. J. F. Schreiber.) — A. Pernot: *Enseignement par l'aspect*. (Ugyanott.) — L. Pommeret: *Méthode Élémentaire*.

nagyon különbözők az életviszonyaitok, tanulási föltételeitek, anyagi eszközeitek és arravalóságtok. Sokan közületek már kis koruktól kezdve a magyaron kívül egy vagy két idegen nyelven beszélnek; mások beszéltek, de már többé-kevésbé elfelejtettek; viszont vannak olyanok — és pedig legtöbben — akik csak az iskolában jutottak ahhoz, hogy idegen nyelvet tanuljanak. Némelyiknek közületek megvan az anyagi tehetősége ahhoz, hogy nyelvmester járjon hozzá, vagy hogy a vakációban külföldön tartózkodjék, vagy pedig családjának tagjaival állandóan beszélgetve, nyelvismeretének állandó birtokában maradjon, azt gyarapítsa, vagy épen most kezdjen tanulni. Mások pedig csakis önmagukra s az iskolára vannak utalva. A mérhetetlen fáradsággal járó, külső és belső nehézségekkel küzdő nyelvtanulásnak azonban van egy legfontosabb és mindnyájatokra közösen álló föltétele, mely nélkül semmiféle nyelvtanulás sem lehet, akár direkt, akár indirekt módon történjék: *az akarat*. Nyelvet tanulni annyi, mint akarni és kitartani. Ha megvan az akarat, könnyen megtaláljátok a célhoz vezető utat is: *Where there is a will, there is a way*. Nincs egy tökéletes nyelvtanulási módszer sem, akármennyit spekulált is Ollendorf, Toussaint-Langenscheidt, Berlitz s Gouin; a legbiztosabb módszer a lankadhatatlan, vissza nem riadó *akarat*. Csakis ez tudja megoldani a nyelvtanulás agyonvitatott s megoldhatatlannak látszó problémáját. Némely ember lázasan belekap, mert hizeleg neki az, hogy ő nyelveket fog tudni; naivságában hatvan filléres «Gyors nyelvmester»-t vesz s azt hiszi, hogy amilyen hirtelen haladt az anyagi technika, olyan viharosan fejlődött a szellem technikája is; ha vannak gépek, melyek az embert a munkától megkímélik, bizonyára vannak ma már eljárások, melyek a szellemi munka fáradságától is fölmentik; ha van a modern kulturában gyorsfőző, miért ne lehetne gyors nyelvmester is. Ez a felszínes fölfogás csak megerősíteni látszanék azt a sajnálatosan elcsüggesztő s mindjobban terjedő balvéleményt, hogy a magyar nem tudományra, de meg nem is gyakorlati (ipari, kereskedelmi) pályára született; ha föl is buzdul ilyesmire, hiányzik belőle az az energia, mely az acélt is megtüzesíti, nem hogy maga is szalmalángként elfoszlana. Hányan jelentkeztek év elején a franciára, mint rendkívüli tárgyra s hányan hiszik közületek, hogy elég maga a jelentkezés! Az első órákra, mikor még imponál nekik «a francia», készülgetnek, majd egyszer-kétszer elmaradnak, a többi halad, nekik nyüggé válik az érthetlenség s oda a nagy lelke-

sedés! Legfeljebb, ha néha magukra eszmélnek, önbecsülésük csappan, a csalódás után értékük önmaguk előtt lefokozódik. Persze akkor nem nagyon marad nyelvtanulásra érkezésünk, ha minden időnk egy kis házi tanulás mellett az úszó-, vivó-, football-versenyeken és előkészületeken telik el, ha mindig csak a szórakozáson jár az eszünk.

Mikor hozzáfogsz fiatalos hévvel egy nyelvbirodalom meghódításához, akár egyedül pusztán papirosmódszerrel (ami persze a legnehezebb s leghamarább visszariasztó), akár idegen nyelvmesterrel vagy az illető nyelvet beszélő családtaggal, első és legfőbb harci elved legyen a *fokról-fokra* való, lassú előrenyomulás. Néha a siker hirtelen ugrásra esábit, nagyobb nyelvi fejezet egyszerre való megemésztésére, de már a következő nap, ha számot vetsz magaddal, megtanít arra, hogy a szellem országában még mindig a lassan foglaló katapultánál vagyunk, még csak a löport sem fődöttük föl, annál kevésbé a gyorstüzelő ágyút. Jákob angyalai sem repültek egyenest az égbe, hanem a lajtorja fokán lassan haladtak fölfelé. Az apostolok is, kik egyszerre több nyelven szóltak, csak egyszer éltek.

Ha néha lankadnál, újra forgasd meg fejedben nyelvtanulási ambiciód célját; ez nem hiúság, hanem a szellemi gyarapodás tiszteletreméltó vágya. Mások tudása nemes versenyre hi, hogy én is tudjak. XII. Károly svéd király sehogy sem akart latinul tanulni. Tanítója hivatkozott arra, hogy a porosz király igen szépen beszél latinul. Másnap már könnyen ment a rettegett lecke. Ismertem egy tanulót, aki annak köszönheti ma francia tudását, hogy német tanára egyszer Anatol France egy pompás novelláját mondotta el s közbe néhány sort franciául is fölolvassott. Vágya támadt megtanulni azt a nyelvet, melyen oly szép dolgokat lehet olvasni. Erdemes volna föl kutatni a világtörténelemben azokat a nagy erőfeszítéseket, hatalmas akarattal nyilvánulatokat, melyek a nyelvek elsajátítására irányultak. Szent Jeromos például titkon éjtszaka járt egy rabbihoz, hogy tőle zsidóul megtanulhasson. S ime törhetetlen kitartásának eredménye a szentírás egységes latin szövege: a Vulgata lett.

Ha igazán komoly bennetek a törekvés egy idegen nyelv elsajátítására, akkor minden eszközt meg kell ragadnotok, mely erre kínálkozik. Ilyen eszköz első sorban az *iskolai munkának* pontos, nem pusztán csak a noteszbe jutó ellenőrzés kedvéért, hanem a tárgy jelentősége miatt történő lelkiismeretes elvégzése. Pedig akárhány van közületek, aki mikor például a III. osztály-

ban a németet tanulni kezdte, minthogy hazuról hozott magával egy kis társalgási készséget s látta, hogy a legtöbb németül semmit sem tud s a tanár túlnyomóan ezekkel foglalkozik: lassankint munkáját csekélysége miatt elhanyagolta s bizony a németül nem tudók közül sokan csakhamar utolérték. Úgy járt, mint a mesebeli nyúl, melyet még a teknősbéka is elhagyott.

Amit tanultok, magatoknak tanuljátok; egy nyelv tudása hatalmas fegyver az életért való küzdelemben s e fegyver kovácsolása történik az iskolában. Aki közületek át van hatva ennek a tudatától, az örömmel foglalkozik otthon például a némettel vagy franciával magánszorgalomból is. Milyen édes az a munka, mely a lélek spontán kedvtelése! Amihez megvan a kedvünk, lelkesedésünk, megvan egyszersmind a hajlamunk is; az ilyen munka sokkal könnyebben és sokkal nagyobb sikerrel történik, mint a folyton számonkért, kötelességszerű rideg cselekvés. Ennek az önkénytes lelki lendületnek a megszerzése a legnagyobb kincs. Már harmadikos korotokban úgyszólván az összes Verne-, May-, Donászi-féle stb. regényt s egyéb értékes magyar ifjúsági iratot elolvastatok, az ifjúsági könyvtárral szemben finyáskodtok, igényeitek mértéktelenül megnövekszenek. Nektek tetsző és való magyar iratot alig találtok. Milyen önérettel nyulhattok, ha valamely nyelvben jártasak vagytok, ama nép irodalmi kincséhez! milyen új szellemi értékek forrásai nyílnak meg számotokra! Persze az idegen nyelven való olvasás eleinte nem játszi szórakozás, hanem fáradságos munka; ezt azonban kellő kitartás mellett csakhamar föl váltja az irodalmi szépségek igazi átérése és élvezete. Csak az első könyv végig olvasása gyötrelmes, a többi már könnyen megy. A nagyobb szabású irodalmi izlés fejlődésének ez a legbiztosabb útja.

Természetesen az van közületek legszerencsésebb helyzetben, aki már otthon, családja körében kis korában elsajátított egy-egy nyelvet. Ez a nyelvtudás azonban többnyire szűkkörű társalgási beszélő készség, de nem igazi tudatos és alapos nyelvismeret. Olvasni és szabatosan írni csak nagyon kevesen tudnak közületek; mindenesetre azonban sokkal természetesebb az átmenet a beszélt nyelvről az írottra, mint — ahogy legtöbbnyire történik — megfordítva, az olvasott és írott nyelvről a beszédre. A puszta olvasás irodalmi és szaktudományos igényeket kielégít ugyan, de a nyelvtudás igazi szentesítést csak a beszéd által nyer. Azonfelül nem elég az illető nép nyelvének ismerete, szükséges az alapos és mindenoldalú érteshez a sajátos

nemzeti kultúra ismerete is, melynek a nyelv hordozója. Az utóbbival főképp utazás által lehet megismerkedni. Egy nemzet multjának és jelen közállapotainak, életének, intézményeinek, szokásainak, szóval mintegy a nemzeti légkörnek ismerete nélkül nem lehetséges nyelvének ismerete sem. A pusztá szavak nem elegendők arra, hogy megértsük egymást; annak az embernek belső, nemzeti természetével is tisztában kell lennünk, akivel érintkezni akarunk. A beszélő világában való tájékozódást is meg kell szereznünk. A görögök és rómaiak aligha támadnak föl, hogy ellenőrizzék, vajjon jól értjük-e őket, helyesen magyarázzuk-e intézményeiket. De a német, angol vagy francia azonnal ellenőrizhet bennünket. Ilyen alapos ismeretre első sorban az illető nemzet internátusában való nevelkedés a legközvetlenebb eszköz; itt minden, a társakkal, még a szolgálkkal való érintkezés is a nyelv- és kultúra megismerését szolgálja. Nyelvet valójában nem ellenőrzött és válogatott szavú beszélgetéssel lehet megtanulni, hanem az olyan közvetlen, mondhatnám bizalmas diskurzussal, mely nem iskolai bírálat számára készül, hanem amelynek legfőbb ellenőrzője s legjobb javítója a folytonos hallás. Bizonyára olvastátok *Laurie*-nak Diákélet Angolországban című művét; a kis francia fiúnak, Griveau Lőrincnek példája örökszép típusa a törekvő, az idegen világhoz és nyelvhez hozzátörődő s azt megszerető ifjúnak. Ti már legfőljebb egyetemi éveitekben juthattok hasonló helyzetbe; ha anyagi viszonyaitok megengedik, meg kell ragadnotok az alkalmat. Addig is, ha csak tehetitek, a nagy vakációban keressétek a külfölddel való közvetlen érintkezést. Franciaországban ez intézményesen van biztosítva; 101 olyan alapítvány van, melyeknek kamatai külföldi vakációi utazási ösztöndíjakul szolgálnak. Ez alapítványokat részint maga az állam, részint a városok, kereskedelmi kamarák, a volt tanítványok egyesületei stb. tették le. Pedig a francia közömbösebb lehetne a többi nyelvekkel szemben, mert nyelve világnyelv. Mégis mindig több francia és angol ifjút lehet találni különösen Svájc penzionatusaiban télen-nyáron.

Régi üdvös szokás hazánkban a *gyermekcsere*. A különböző nemzetiségi szülők ugyanis gyermekeiket nevelés szempontjából, de különösen egy-egy országos nyelv megtanulása céljából több évre kölcsönösen kicserélik; a szepességi német meg az alföldi magyar, vagy bánági szerb, régebben például a kecskeméti magyar gazda s a budai német polgár kötöttek gyermekcsere-szerződést. A gyermekek az illető nyelv és néptörzs

ismeretével térnek haza, egyet-mást át is vesznek tőlük, az idegen szokások java megmarad náluk továbbra is, a félszégéseket pedig az otthoni környezet csakhamar lekoptatja. Ebből nemcsak az egyén hús hasznát, hanem a nemzetiségek megismerése és békés megértése útján a haza is.

Másfél évtizeddel ezelőtt neves külföldi nyelvtanárok fölvetették s gyakorlatilag is megpróbálták a nemzetközi levelezés eszméjének keresztülvitelét. Különösen Angliában hódított gyorsan ez a gondolat. Angol tanulók franciául írtak francia társaiknak s viszont, havonkint egyszer vagy kétszer. A tárgyat mindegyik szabadon választotta, a tanár csak némi fölügyeletet gyakorolt. Az első levelek csak ismerkedések voltak, de azután mindinkább érdekesebbekké váltak; családjuk, barátaik, iskolatársaik, iskoláik, sportjaik, szünetidei foglalatosságok, olvasmányaik, tanulmányaik körül forogtak. Mikor később már jobban összebarátkoztak, kölcsönösen bizalmaskodni kezdtek jövőbeli pályájukról. A nemzetközi iskolai levelezés rendszerének az a fő baja, hogy a tanulók személyes ismerkedés és érintkezés híjján csakhamar kifogynak témáikból, leveleik színtelenné válnak s csakhamar elakadnak. Természetesen egészen másképp van a dolog, hogyha olyan tanulók leveleznek, akik személyesen ismerik egymást; például ha megismerkedtek vakációban valamely fürdőhelyen külföldi kollégáitokkal, tartsátok fenn a barátságot levelezés alakjában; esetleg külföldön él családotok valamely hasonlókorú tagja, el ne mulassátok a vele való idegennyelvű érintkezést. Ha pedig tudsz valamely hazai nemzetiségi nyelvet vagy esetleg nemzetiségi vidékről származtál, keresd föl régi barátaidat az illető nyelven leveleiddel s kérd meg őket a magyar válaszlásra. Így nemcsak a magyar nyelv terjesztésének, hanem a kölcsönös bizalmon fölépülő magyar nemzeti eszmének is nagy szolgálatot tettél. Már rámutattam, milyen fontos a magyar kulturpolitika szempontjából, ha minél több, nemzetiségi nyelvet ismerő magyar ember van, kik mint hivatalnokok, a nemzeti szellem munkásai nemzetiségi honfitársainkkal a közéletben közvetlenül érintkezni tudnak.

Az idegen nyelvekből való fordítás gyakorlásának igazi versenypályája legyen számotokra az *önképzőkör*. Mielőtt itt valamely idegen mintamű fordításával föllépnétek, mutassátok meg előbb olyan barátaistoknak, akik szintén olvasnak vagy beszélnek az illető nyelven, beszéljétek meg munkátok tartalmát és formáját, javítsátok egymás munkáját, buzdítsátok egymást,

jóteknony közös munkaérzés fejlődjék ki közöttetek, ez az igazi nemes önképzés forrása. Hányan fognak példátokon buzdulni, benneteket utánozni! Ha többen vagytok, kik egy idegen nyelvet beszéltek, jöjjetek össze, beszéljétek vagy olvassatok közösen, mert az egymagára hagyatkozott ember munkája mindig több nehézségbe ütközik, mint a többé-kevésbé szervezett munka, többek összeműködése. Az ilyen baráti szövetség elhatározó lehet későbbi pályátok munkatervére is.

Bármilyen nyelvet tanulsz, kiváló súlyt vess arra, hogy kezdettől fogva a helyes *kiejtést* sajátítsd el. Ennek legfőbb eszköze a beszélőszervek szerepének és helyzetének pontos megfigyelése s kiejtésed másokkal való folytonos javittatása. Ha mindjárt rossz kiejtéssel kezded tanulni a nyelvet, úgy beledrögződöl, hogy többé sohasem, vagy nagy ügyvel-bajjal tudod csak kijavítani. Egyébként, ha már a gimnázium alapnyelvében, a latinban megszoktad a helyes kiejtést s mindig ügyeltél, sőt kényes voltál a szótagok hosszúságára és hangsúlyára, olyan készséget, mintegy érzéket nyertél, melyet a modern nyelvek tanulásába is önkénytelenül átviszel. Naponkint olvass a tanult nyelven hangosan s olvastass másokkal is; ha tud valaki otthon az illető nyelven, mondass magadnak tollba rövidebb szövegeket. Az is nagy akadálya a nyelvtanulásnak, hogy mindjárt olyan hosszú mondatokban akarunk beszélni, mint anyanyelvünkön. Először csak egyszerű bővített mondatokban beszélj. Tanulj memoritert, különösen közmondásokat, mint az illető nép életbölcseiségének letéteményeseit, vagy nagy költők kiválóbb versrészleteit; esetleg az illető nemzet himnuszát: a *God save the King*-et, a *Marseillaise*-t, mely eredetileg nem volt az államrombolás nemzetközi himnusza, hanem a francia nemzeti szellem dicső áriája.

Egyik legfőbb elve a nyelvtanulásnak a *folytonosság*. Ne muljon el egy nap sem, hogy legalább egy negyedórát ne foglalkoztál volna azzal a nyelvvel, melyet tanulsz. Vannak olyan napok, amikor a legjobb akaratod mellett sem tudsz néhány percnél többet a nyelvnek szentelni; e célra legyen egy könnyebb anekdotás vagy meséskönyved, melynek egy darabját könnyű szerrel néhány perc alatt elolvashatod.²

¹ Ilyenek az angolban: A new book of fables, anecdotes and stories.¹⁰ London 1908. — Fr. W. Steup: Pleasing Tales.⁷ Liegnitz, 1900. A franciára és németre nézve különösen ajánlatosak a *Német Könyvtár*, *Francia Könyvtár*,

Szellemileg is fölfrissülsz, de meg a folytonosság sem szakad meg. Ha valamely tárgyat az iskolában a többinél jobban szeretsz és magánszorgalomból, minthogy esetleg jövődöbeli hivatásod körébe vág, otthon is külön foglalkozol vele: el ne mulaszd megszerezni azon tárgynak olyan nyelvű középiskolai tankönyvét, melynek megtanulását épen célba vetted. Csak egyszer próbáld meg s ha érezted az önkéntes, a te lelki természetedből folyó munka gyönyörét, mindenkorra boldog perenek tartod azt, melyben először indultál meg az önként vállalt munka önzetlen útján. Hányszor unatkozol a nagyvakációban, hányszor térhetnél az igazán nemes és tiszteletreméltó önmunkásság ösvényére! Most, ifjúkorodban ragadd meg az alkalmat, amíg könnyen tanulsz, amíg könnyebben forog a nyelved s nincsen fejed tele sok más ismerettel és életgonddal. Csak később fogod belátni jelen mulasztásod siralmas fontosságát, amikor már egyéb elfoglaltságod és munköröd van, amikor már a tanulásra való alkalmak és föltételek is megfogyatkoztak, amikor már a fiatalokkal együtt elvesztetted a nyelvtanuláshoz oly szükséges elasztikus fül kiváltságát is. Szerezd meg tehát még most, ifjú éveidben azt az egyetemes kulcsot, mely millió meg millió ember anyagi és szellemi termékeinek kincsestárát nyitja meg számodra. Csökkentsd az emberiség bábeli átkának súlyát mind a magad, mind az egész emberi nem megkönnyebbülésére, a kölcsönös megértés, a közös megegyezés, anyagi és szellemi hasznos és békés egymásrahatás, a kultúra fokozására. A nyelvtudás olyan fontos a modern életben, hogy minden fáradságot megér. A nyelvismeretre való törekvés mélyeséges életbölcességéből, vagy — mint Széchenyi mondja — «élettudományból» fakad.

Nur Sprachenkunde führt zur Weltverständigung;
Drum sinne spät und früh auf Sprachenbändigung.

F. Rückert.

6.

Önkénytelenül is azt kérditek tőtem, vajjon melyik nagy nemzet nyelvét tanuljátok? Sokan e kérdés eldöntését a nemzetek iránt való szimpatiank szerint óhajtják eldönteni. Ezt

Segédkönyvek a francia s német nyelv és irodalom tanításához c. vállalatok füzetei. Kitünő vállalat még a Bahlsen és Hengesbach szerkesztette *Schulbibliothek französischer und englischer Prosaschriften aus der neuren Zeit*. Berlin.

azonban csak másodrangú szempontnak tartásatok. Ha a nemzeti rokonszenv volna a hivatott a nyelvtanulás irányának kérdésében a döntésre: akkor bizony nagyon kevesen tudnának németül Magyarországon.

A német nyelv elsősorban való tanulását teszi kötelességünké nemcsak az a közjogi viszony, melyben Ausztriával vagyunk és földrajzi helyzetünk, melynél fogva a multban is, meg a jelenben is anyagi és szellemi téren egyformán a közelfekvő német államokra voltunk s vagyunk utalva, hanem egyzersmind a nagynémet államnak a XIX. század második felétől kezdve meginduló óriási politikai, gazdasági és kulturai föllendülése is; a mindinkább egységesülő német nép példátlanul gyorsan tett szert mai világhatalmi pozíciójára; hatalmas gyarmatosító politikája nyelvét is mindinkább világnyelvvé avatja. A politikai virágzással lépést tart a németiség kulturája is. Ma nem lehet a tudománynak egy ágát sem színvonalon űzni a német nyelv ismerete nélkül. Csodálatos arányokat ölt a németiség szépirodalmi és tudományos könyvkincse. Ezén vezérlő szerepe előtt nem hunyhat szemet semmiféle nemzeti sovinizmus. Különben is a minket örökké elnyomni akaró Ausztria a világ 94 milliót kitevő összes németiségének csak tizedrésze (9 millió). Éretlen hazafiság volna e töredék miatt a műveltség oly hatalmas forrását, mint a német nyelv, elhanyagolni. Egyébként is közéletünk számos (ipari, kereskedelmi stb.) viszonylatának elengedhetetlen föltétele e nyelvnek tudása. Fontosságát sok szóval jellemezgetni fölösleges; jelentőségét eléggé mutatja az is, hogy középiskoláink rendes tárgya, melyet kötelességszerűen kell tanulnotok.

Nemrégiben mondotta egy nemzetközileg a világ egyik legnagyobb szónokának elismert magyar államférfiú, aki épen nem vádolható germanomaniáról, Berlinben előkelő gyülekezett előtt, hogy ha egy ember leesnék a földre és tőle kérdeznék meg, milyen nyelvet tanuljon, hogy megismerje ennek a bolygónak kulturáját: ő a németet ajánlaná neki, mint amely nyelven a világműveltségnek legtöbb irott munkájához hozzáférhetünk. S valóban, a németek mind szépirodalmi, mind tudományos fordító irodalma rendkívül gazdag. Már Goethe büszkén emlegette, hogy a világnak majdnem valamennyi nagy írójához hozzáférhet jó fordításokban az, aki németül olvas.

Jóllehet a *francia* nemzet a németiség nyomása alatt politikailag dekadenciában van, műveltsége, a tudomány és szép-

irodalom számos ágában való vezetése, Európa fejlődését nagyban irányító multja, hatalmas gazdasági és pénzügyi ereje nyelvének nemzetközi voltát beláthatlan időkre biztosítja. A nemzetek politikai érintkezésének nyelve nagy szóbőségénél s hajlékonyságánál fogva épen a francia. Közműveltségünk számos eleme francia földből származott; a franciáknak a magyar kultúrára való nagy ébresztő hatása történelmünkben könnyen kinyomozható. Szélesebb látókörű s finomabb műveltség nem képzelhető francia nélkül; az *esprit* a francia néplélek tagadhatatlan ténye, nem pusztán nemzetközileg megszilárdult s így könnyen szállítható frázis. A francia formszeretetet izlésünk fejlesztésének örök iskolája.

A nemzeti tulajdonságok megállapítása, már a nagy fajkeveredés miatt is, sohasem számíthat teljes egyetemességre. Mikor az *angol* és magyar nép szellemi congenialitását emlegetjük, célunk csak a hozzávetőleges lelki rokonság megállapítása. E két néplélek rokontermészete tagadhatatlan; mind a kettőnek hatalmas az egyéniségérzése, faji öntudata, büszke nemzeti közérzése, mindketten inkább gyakorlati, mint formalisztikus, elméleti hajlandóságot mutatnak; mind a kettőnek politikai jogfejlődése, egyéni függetlenségi vágya s ebből folyó parlamentarizmusa, politikai szónoklatokra való hajlandósága hasonló, sokszor azonos vonású. A pozitív tények respektálása s az erkölcsi és jogi kérdésekkel való, néha túltengő foglalatосkodás mind a két néplélek jellemző eleme. Ha az angol szellemnek útja nyílt a magyarhoz, nem maradt el sohasem a kedvező, termékenyítő hatás. Régebben az óriási földrajzi távolságot a fejletlen közlekedési technika csak fokozta; mihelyt némi szellemi érintkezés támadhatott, azonnal éreztük az angol felfogás kedvező befolyását. Csak Széchenyit említem, ki épen angol útjában kapta a leghatékonyabb indításokat nagy nemzetmegújító tevékenységére, innen nyerte roppant reformjai gyakorlati kivitelére szükséges módozatok ismeretét. A közélet sok ágában épen az angol példa vet világosságot a társadalmi intézmények természetzerű, idegen tényezőktől meg nem akasztott fejlődésére.

Nemzeti életünk megújhodása részben az angol szellemi érintkezésre vezethető vissza. A szabadságharcot követő időkben, részben az emigránsok hatása alatt, aránylag sokan voltak járatosak vezető embereink között az angol államtudományi és közgazdasági irodalomban. Ez a buzgalom azonban a nyolcvanas évektől kezdve nagyon lelohadt s csak a legújabb években

kezd föllendülni az angol irodalom és közélet iránt való érdeklődés. Hogy mennyire rokon e két néplélek egymással, legjobban a magyar Shakespeare-kultusz mutatja, mely csaknem olyan régi hazánkban, mint magában Angliában. Már 1848-ban fölvetődött nálunk a Shakespeare-bizottság gondolata; 1860-ban a Kisfaludy-Társaság kebelében testet is öltött, míg Németországban csak 1864-ben alakult a nagy britt nevét viselő társaság. Az egyik legkiválóbb Shakespeare-bibliografus szerint mennyiség szempontjából az angol és német Shakespeare-irodalom után a magyar következik. Első, 1786-ból való Shakespeare-fordításunk óta legkiválóbb költőink (Kazinczy, Petőfi, Vörösmarty, Arany) versenyeztek Shakespeare átültetésében. A magyar Shakespeare-bibliográfia majdnem másfélezer darabra rúg.

A legutóbbi években mind szorosabbra fűződik az angol néphez való viszonyunk. Számos hatalmas angol mű ismerteti hazánk földjét, történetét, népét, iparát, kereskedelmét, irodalmát s általában közműveltségét; a keleti politikai kérdés, a balkán-probléma is ráterelte népünkre az angol érdeklődést. Irodalmunk is mind ismertebb lesz előttük; a legtöbb művelt angol ismeri Petőfit, Jókait, Mikszáthot. Viszont mi is megragadunk minden alkalmat, hogy e nagy világnemzet előtt bemutassuk multunkat s jelen közállapotainkat. Ezt a célt szolgálta az 1908. májusában megnyitott londoni magyar kulturái kiállítás is, mely különösen a magyar tanításügynek lehető teljes, a kisededővótól a legmagasabb kultur-intézetig történő bemutatásával adott számot e nagy nemzetnek legújabb közművelődési haladásunkról. Számos angol tanításügyi szaklap a legnagyobb dicsérettel emlékezett meg kiállításunkról és ritka őszinteséggel bevallotta, hogy «Magyarország és a magyarok érdemesek a becslésre és a közelebbi tanulmányozásra.» (Building Trade.) Ha ez áll az angolokra, még inkább áll a fordítottja jómagunkra. Mi, kicsiny nemzet, járhatunk inkább iskolába a hatalmas, világhódító néphez, melyet kiváló faji erényei tettek nagygyá. A serény munka, a híres *business*-szellem, bizonyos komoly és józan életfelfogás, a társadalmi életben való ú. n. gentleman-föllépés, művelt modorú kölcsönös érintkezés és megbecsülés, a jogos egyéni érvényesülés szabadsága, a hagyomány útján való mérsékelt haladás, minden meggondolatlan radikalizmustól való tartózkodás mind olyan erények, melyek benneteket az angol nép életének és *nyelvének* tanulására ösztönözhetnek. A gyakorlati szempont is ezt ajánlja; ma az angolé a világiparban és

kereskedelemben a vezető szerep, okos és nagyralátó politikájával az egész világot behálózta. Amerikának nyelve is túlnyomóan angol. Az angol nyelv ismerete nemcsak *egy* nemzet érzés- és gondolkozásvilágát, gyakorlati és elméleti felfogását nyitja meg számotokra, hanem egy fél földrészét is: Északamerikáét. Az angol nyelv nemcsak az angol nemzet tudományába vezet be, hanem úgyszólván az egész művelt Amerikáéba és Ausztráliáéba is. Vajjon melyik nyelvbirodalomnak határai terjednek ki ennyire?

A németen, angolon és francián kívül ajánlatos az *olasz* nyelv tanulása, nemcsak azért, mert annak, aki latinul tanult, könnyű, hanem azért is, mert gazdag irodalma van, meg közel is van hozzánk. Aki tud valamely hazai szláv nyelvet (horvát, szerb, tót), átlag könnyen tanul meg *lengyelül* és *oroszul*. E két nyelv újabban fölvirult, gazdag regényirodalmát mi jórészt csak németből való fordításokból ismerjük (Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gorkij; Sienkievic); nagyon kevés az eredetiből fordítók száma. Ugyanígy a holland, dán és svéd nyelvekből.

7.

A nyelv társadalmi képződmény, az egész néplelek műve s ezért nem is található föl egy-egy ember szókincsében és szófűzésében; bizonyos szempontból a szótárak is csak töredékei az élő, folyton fejlődő nyelvnek. A maga egészében a nyelv a valóságban nem kutatható föl, ideális teljessége elképzelhetetlen, az ember egyénisége kimeríthetetlen változatok forrása. Ez a belátás a nyelvtanulókat bizonyos szerénységre szoktathatja és nem engedi meg, hogy egykönnyen dobálódzanak a «perfekte beszél franciául vagy angolul»-féle kifejezésekkel. Ha holtunk napjáig is tanulunk egy nyelvet, akkor sem vagyunk vele készen. Hisz ha pl. csak magyar tudományos szakmunkákat olvasunk és csupán a köznapi társalgás nyelvében élünk: Arany Jánoshoz is bő kommentárra van szükségünk. Hát még egy Dante, Shakespeare, Goethe stb. teljes megértéséhez.

Nagyon járatos tévedés az is, hogy maga a nyelv műveltté teszi az embert. Sokszor halljuk: «ez művelt ember, mert franciául (v. más nyelven) beszél!» De hisz ha ez igaz, akkor a kocsisok is mindenütt a legműveltebb emberek közé tartoznak, mert Bécsben németül, Párisban franciául, Londonban angolul beszélnek; talán még egy kicsit jobban is, mint mi. Tudhat valaki akárhány modern nyelvet, amellettt nyelvet is műveletlen

lehet. A nyelv maga még nem vetkőztet ki senkit sem lelki barbárságából. Ehhez annak a műveltségnek elsajátítása is szükséges, melynek a nyelv csak pusztán kifejező eszköze. A barbárgalok Caesar katonáitól tanulták az akkori világ modern nyelvét, a római. De amíg át nem hatotta őket a római kultúra, magának a nyelvnek tudása nem civilizálta őket. Az utóbbi csak fontos eszköz volt a római világműveltség felszívására.

Még egy veszedelmes fonákságra akarlak figyelmeztetni benneteket, mely könnyen ragad arra, aki idegen nyelvet elsajátít s idegen kultúrába a kelleténél jobban beleéli magát: az idegen műveltségi áram sodra egészen elborítja őt. Nem sokáig kell haladnotok visszafelé a magyar történelem országtáján, hogy a magyar munka- és gazdasági erőt künn elfecsérlő, ú. n. külföldieskedő alakok folyton idegenben barangoló csapatjára bukkanjatok. Nem minden nyugati gondolat eo ipso értékes; sok közöttük a selejtes is. A nyugatoskodás, a túlrejt kultúra sokszor perverz nyugoti hajtásainak ez a lázas majmolása nem egyéb, mint a magunk erejének, a nemzet ősenergiájának lebecsülése s a mi csekélyebb fokú műveltségünknek csak szemre fölmagasító falábakkal való fölszerelése. Mert nyugatföldi valami — gondolják — tehát igaz is, jó is, meg szép is. Vannak irodalmi és művészeti irányaink, melyeknek ez mintegy a nyugati dogmájuk. Szerencse, hogy a nemzet testének vérkeringése a modern élettel járó nemzetköziség e hypermodern elemeit sehogysem tudja áthasonlítani, némi borzongás után egyhamar kiveti. Az élő és fejlődő szervezeteknek, amilyen a nemzet, törvényeik vannak, a divat szeszélye pedig éppen nem törvény. Minél jobban rajta vagyunk sajátos nemzeti tulajdonságaink kifejlesztésén, annál előbbre visszük az egész emberiségben rejlő erő kibontakozását. A test külön szervei mind a maguk önfentartásán és önkifejtésén munkálkodnak, de éppen e munkáló sokféleségükben tesznek legjobb szolgálatot az egységes egész szervezetnek; mindegyik önmagának célja, de az egésznek eszköze. Az emberiség is mint nagy egész akkor jut legközelebb céljához, ha minden nemzettagja a maga sajátosságait érvényre juttatja.

Nyugat három nagy nemzetének élete örökös versenygés; hárterük valamikor csak Európa volt, ma az egész világ. Mindegyik az emberiség fővezére akar lenni, gyűjti segédcsapatait, önti ágyúit, fejleszti hadi technikáját. Ugyanígy a szellemi élet hárterein is: folytonos a verseny tudományban és művészetben. Vajjon részt veszünk-e ezen világhárcban? Van-e külön

csapatunk a művelt emberiség nagy szellemi csataterein? Van-e ezen csapatnak külön egyénisége, sajátos nemzeti mivolta, mely a küzdelem egyik legnagyobb hajtóereje? Sajnos, ma e csapat szervezése még csak a kezdetén van; nincsenek toborzóink sem. Kulturánk egyenruhája — s ezt őszintén bevallhatjuk, hogy tanúságot merítsünk — bizonyos tekintetben a többi nemzet elnyűtt foltjainak tarka, önálló szabás nélkül való egymásra hányt keveréke. Egyik legdrágább kincsünk, nemzeti létünk és e lét erkölcsi feladatának kérdéséről van itt szó. Nemzeti létünk ugyanis kulturánk önállóságához van kötve; az idegen kultura ész nélkül való imádata egyszersmind idegen hatalmi érdek körébe hajt s nemzeti létezésünk alapjait ássa alá. A nemzeti egyéniség és az egyetemes emberiség gondolata nem áll ellentétben. Minden nemzet mintegy az emberiség világitélőszéke előtt áll, vajjon mennyiben teljesíti erejéhez mért küldetését. E küldetés nem elszigetelődést, elzárkózást jelent, hanem a többi nemzettel való állandó versenyt, a faji erők kölcsönös kihívását, szóval éppen a nemzeti individualizmus érvényesülését. Az emberiség haladása azonnal megállana, mihelyt megszűnnék a nemzetek egyéniségének versenye, egyedi erők ellentétes kifejtése. Nemzeti motívumok nélkül simára esztergályozódnék ez a világgolyóbis, egyszerre lapossá, üressé, bágyadtá, unalmassá, örömtelenné válnék.

Rajtatok áll, hogy a magyarság világtörténeti hivatására ébredve, az emberi művelődés főszegecses folyamatában nemzeti kulturánk jogát és kifejtendő eredetiségét is megalapozzátok s elismertessétek. De hogy ez megtörténhessék, részt kell vennetek a nagy nemzetek versenyében. Ennek, a ti élteteket átfórmálni hivatott gondolatnak pedig legelemibb föltétele, hogy megértsétek őket s megértessétek magatokat. Ez pedig csak nyelvtudás által történhetik. Rajtatok áll, hogy ifjú életek javát ez utóbbi megszerzésének, mely egy sokkal messzebb fekvő és magasabb magasztos eszménynek, a nemzeti önálló művelődésnek eszköze, odaszegődtessétek! «A magyar nemzet örök hivatása az, hogy mindig és minél inkább magyar legyen... Jövönk alapja nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása és nemesebb kifejtése. A magyar népnek — mint Európában egyedül élő, heterogén sarjadéknak — nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddig sehoh nem fejlett, sehoh érettségre nem virult sajátosságait» (Széchenyi).

TARTALOM

	Lap
1. A modern élet nemzetközi jellege. — A művelődés nemzetközi forgalma a nyelv útján. — Példák irodalmunk történetéből. — Nemzetköziség és hazafiság	4
2. A nyelvtudás fontossága a jogi, tanári, orvosi, technikai, kereskedelmi és ipari, diplomáciai pályán. — A hazai nemzetiségi nyelvek ismeretének jelentősége	10
3. A nyelvek tudásának ideális értéke. — A nemzetközi világnyelv kérdése	15
4. A direkt módszer. — Berlitz-School. — Gyakorlati és magasabb irodalmi szempont. — Szemléltető eszközök	21
5. A nyelvtanulás legfőbb eszköze az akarat. — A fokról-fokra való nyelvtanulás. — Az iskolai és házi nyelvtanulás. — Az idegen nyelv ismeretéhez az idegen kultúra ismerete is szükséges. — Internatusok. — Gyermekesere. — Nemzetközi diáklevelezés. — Önképzőkör. — Kiejtés. — A nyelvtanulás folytonossága	25
6. A német, francia és angol nemzet nyelve és kulturája	32
7. Idegen nyelvek teljes ismerete. — Nyelv és műveltség. — Nyugatosság és magyarság. — Nemzeti individualizmus	36